

УДК 377.1

Василь Ковальчук

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ІНТЕРЕСІВ УЧНІВ ПТНЗ ЯК СКЛАДОВОЇ КУЛЬТУРИ ПРАЦІ

Інтерес учня до будь-якої діяльності у теорії педагогіки визначається як усвідомлена потреба. Причини, що спонукають молодь до обрання професії, виникають спочатку в таємничо-інтригуючих ділянках пізнання і творчості, що пов'язується генетично з юнацьким інтересом до незвичайного, а потім з'являються прагнення до діяльності в науці, мистецтві, де творчість стає найбільш актуальною і продуктивною [4]. Розглянемо особливості формування професійних інтересів учнів у професійно-технічних навчальних закладах.

Формування спеціального фахового інтересу, як правило, завершується обранням спеціалізації в рамках даної науки і вирішенням її теоретико-методологічних і світоглядних питань. Ці пункти можна вважати вузловими етапами в розвитку наукового інтересу. З самого початку цей спеціальний інтерес в основі своїй був інтересом до творчої діяльності саме в цій галузі. Обрання даного фаху є по суті обранням сфери творчості. Важливим показником динаміки виховного процесу є міра стійкості цього інтересу, яка визначається за кількісними показниками: частотою звертань до майстра по допомогу в оцінці власних дій, спрямованих на досягнення досконалості процесу виготовлення виробу, спроб знайти самостійне вирішення проблеми самовдосконалення, розвитку власних умінь і навичок тощо. Інтерес до творчої діяльності проявляється у допитливості, прагненні пізнати різні види творчої роботи, набуті знання, вміння та навички творчого розв'язання ситуацій, які виникають.

Специфічність інтересів полягає в тому, що інтерес – це зосередженість на відповідному предметі думок, помислів, які викликають потяг глибше в нього проникнути, постійно утримувати його в полі зору. Тобто інтерес є внутрішнім джерелом енергії, яка спрямовує діяльність учня, складним, багаторівневим лабільним психічним станом, який проявляється у формі активності більшості психічних процесів особистості. Отже, інтерес є важливим регулятором життєдіяльності людини і, крім того, знаходиться в тісному взаємозв'язку з іншими підсистемами, які регулюють поведінку особистості. Тому формуван-

ня в учнів глибоких і стійких інтересів до творчої діяльності є однією з основних передумов не лише становлення, а й розвитку мотиваційної сфери учнів до творчості й удосконалення культури праці.

Професійні інтереси учнів формуються в діяльності, пов'язаній із майбутньою професією. Професійний інтерес – це спрямованість особистості на успішне оволодіння обраною професією в результаті усвідомлення її суспільної і особистої значущості й емоційної привабливості. Він виявляється в намірі глибше пізнати свою професію, в сумлінному ставленні до оволодіння професійними вміннями і навичками, в психологічній і практичній готовності працювати за обраним фахом. Згідно принципу поєднання навчання з продуктивною працею, формування професійних інтересів у майбутніх робітників розглядається як включення їх в активну навчальну і виробничу діяльність відповідно до обраної професії.

Професійний інтерес може успішно формуватися на основі розвитку пізнавального інтересу, чому повинні сприяти форми і методи професійного навчання. При цьому пізнавальні та професійні інтереси перебувають у нерозривному взаємозв'язку. Вони виступають як прагнення особистості займатися саме тією навчально-виробничою діяльністю, яка приносить задоволення.

Одним із важливих аспектів професійного інтересу є формування учнів життєвої цілеспрямованості, професійного ідеалу, системи соціальних і професійно важливих якостей, якими повинен володіти кваліфікований робітник.

Інтерес до праці передбачає активну творчу предметно-перетворюючу діяльність, яка базується на поглиблених знаннях, на здатності творчо їх використовувати для вирішення виробничих завдань. Виробниче навчання є саме тією ланкою практичної діяльності, яка базується на широкому діапазоні наукових, політехнічних, професійних знань. У свою чергу, сама професійна діяльність виступає в якості важливого джерела знань, засобу інтелектуального розвитку учнів, тобто відбувається зв'язок пізнавального і професійного інтересу. Цей зв'язок має взаємостимулюючий характер. Учень навчається з метою застосування знань у своїй професійній діяльності.

До професійної діяльності в умовах сучасного виробництва висуваються не лише інтелектуальні вимоги, а й виконавські. Здатність працювати на високому рівні культури праці відіграє важливу роль у ставленні учня до праці та професії.

Практика показує, що інтерес до праці успішно формується у тих випадках, коли увага приділяється вихованню морально-вольових професійно важливих якостей. Саме вони визначають виконавську культуру робітника, рівень його професійної майстерності.

У структурі морально-вольових якостей можна виділити загальні, базові, роль яких значна в усіх сферах діяльності. Це, передусім, працелюбність, дисциплінованість, творча ініціатива, самостійність, почуття відповідальності.

У вихованні професійних інтересів у процесі виробничого навчання передбачається наявність певних педагогічних умов. Так, М. Н. Скородумов виділяє такі умови: а) наявність суспільних цілей і мотивів праці; б) зв'язок виробничого і теоретичного навчання; в) розвиток творчої активності учнів [2, с. 309].

Ми розглядаємо професійний інтерес як прагнення учня досконало оволодіти професійною майстерністю. Важливе значення в його формуванні відводиться формуванню вмінь і навичок працювати на високому рівні культури праці, раціонально планувати й організовувати свою працю, здійснювати самоконтроль, користуватися сучасною технікою. Саме ці якості робітника найнеобхідніші для підвищення продуктивності та якості праці [3, с. 97].

Культура праці в умовах сучасного виробництва передбачає:

- уміння планувати свою трудову діяльність;
- уміння раціонально організувати процес праці;
- уміння цінувати час;
- дотримання трудової технологічної дисципліни;
- бережливе ставлення до обладнання, інструментів і матеріалів;
- точність і акуратність виконання виробничих завдань;
- дотримання норм виробничої санітарії, гігієни, безпеки праці;
- створення умов праці відповідно до вимог технічної естетики і ергономіки.

Важливим аспектом культури праці є вміння раціонально планувати свою діяльність. Це комплекс інтелектуальних умінь, які відображають у своїй структурі такі компоненти: аналіз виробничих завдань, визначення способів і засобів їх вирішення, вибір раціональних технологій і методів здійснення контролю. В основу уміння здійснювати планування діяльності закладені уміння учнів вивчати технічні вимоги і технічну документацію, читати креслення, схеми, технологічні карти.

Учні повинні усвідомлювати значущість у своїй професійній діяльності уміння планувати.

Спланувати свою діяльність – означає:

- здійснити аналіз навчального завдання, визначити вимоги і вихідні дані для його виконання;
- підібрати матеріали й інструмент, визначити техніку, технологію виготовлення виробу відповідно до технічних вимог, наявного обладнання і матеріалів;
- окреслити етапи виконання завдання;
- визначити критерії оцінки і методи контролю якості виготовлення виробу;
- визначити норму часу для поетапного виконання завдання.

Майстру необхідно привчити учнів перед початком роботи визначати мету своєї діяльності, необхідні засоби для її досягнення; правильно організовувати робоче місце для продуктивної праці, проводити контроль якості. Важливо розвивати в учнів уміння читати креслення, схеми, технологічну документацію, визначати за нею технічні вимоги до якості роботи.

Розглядаючи проблему культури праці як один із напрямів виховання професійного інтересу, слід мати на увазі, що їх структура, характер прояву визначається змістом, специфікою, вимогами конкретної професії.

Професійний інтерес розвивається в учнів у тих випадках, коли вони відчувають своє професійне зростання. Тому важливо, щоб учень мав чіткі уявлення про структуру професійних вимог до робітника.

Майстер виробничого навчання повинен виховувати в учнів не просто самостійність, а професійну самостійність, тобто “здатність майбутнього робітника появляти міцні знання і вміння зі свого фаху, володіти технічним і творчим мисленням, вміннями і навичками, орієнтуватися в умовах сучасного виробництва, самостійно визначати завдання, вірно оцінювати вимоги і пропонувати свій підхід до їх вирішення за встановлений час”. Професійна самостійність знаходить своє відображення в уміннях молодого робітника самостійно змінювати свої дії в процесі роботи, вносити поправки в план роботи і способи її виконання [1, с. 8].

Вихідними положеннями при формуванні професійних інтересів майбутніх робітників у процесі виробничого навчання є розуміння продуктивної праці як фактора всебічного розвитку особистості, динамічний зв'язок між рівнем розвитку сучасної техніки та рівнем культурно-технічної підготовки, постійне зростання ролі розумової

праці в майбутній виробничій діяльності, викликане новим технічним оснащенням, розвитком техніки і технології виробництва.

Процес становлення професійних інтересів на уроках спеціальних і загальнотехнічних предметів і дисциплін природничо-математичного циклу ґрунтується на тому, що науково-технічний прогрес зумовлює ряд специфічних вимог до знань і вмінь робітників. Це поєднання широти знань із досить глибокою спеціалізацією, мобільність знань і вмінь, здатність пристосовуватись до умов діяльності, що безперервно змінюються.

Формування професійних інтересів не є чимось мимовільним, стихійним. Це процес, спрямований майстром і викладачем. Трудова діяльність учнів у майстерні не може дати будь-яких гарантій щодо розвитку в них професійного інтересу. Формування професійного інтересу відбувається в єдності з навчанням як цілісний процес і вимагає систематичних спеціальних зусиль.

Для формування в учнів професійних інтересів немає потреби на першому році навчання довго затримувати їхню увагу на відпрацюванні окремих операцій, коли вони засвоєні й можуть бути закріплені в комплексних роботах при виготовленні відносно складних і важливих виробів. Час найефективнішого переходу від операційних комплексних робіт може визначати сам майстер виробничого навчання. Перша самостійна робота викликає в учнів різні почуття: від побоювання і страху до гордості.

Крім глибокого розуміння значення суспільної праці в формуванні інтересу, важливе усвідомлення корисності навчання і праці для учнів, яке виявляється, по-перше, у розумінні необхідності оволодіння професійними уміннями і навичками, у підвищенні кваліфікації, по-друге, в матеріальній зацікавленості. Ці фактори в умовах профтехучилищ доцільно поєднувати.

Засобом розвитку професійного інтересу є радість від позитивних результатів у навчанні та праці. Для цього потрібно, щоб майстер завжди, де це можливо, чітко і ясно показував успіхи в оволодінні професією як у цілому групі, бригади, ланки, так і окремих учнів, порівнював їх попередню і сьогоденню роботу, підкреслював позитивні зміни, аналізував недоліки і причини, що їх породили. Прагнення своєчасно похвалити учня, підбадьорити при перших невдачах і при цьому бути справедливим і вимогливим під час прийому робіт створює позитивне ставлення не лише до майстра, а й до справи – завершені чи тієї, яку треба виконати. Все це потребує формування в

учнів стійкого професійного інтересу. І навпаки, різкість і несправедливість знижують їхній інтерес до завдань, що виконуються, викликають відразу до навчання, професії і навіть до майстра виробничого навчання й училища в цілому. В результаті учні втрачають інтерес до процесу навчання і праці.

У частини учнів профтехучилищ недостатньо розвинена трудова самостійність. Тому при переході на виробництво в них виникає почуття незадоволення, остраху, а це може призвести до зривів, браку і розчарувань у професії.

З метою попередження таких небажаних явищ у навчальних закладах художнього профілю практикують самостійні виробничі завдання в майстернях училища, де учні мають можливість самостійно виготовляти вироби відповідно до технологічного процесу. Роботи ведуться, звичайно, під керівництвом майстра виробничого навчання.

Самостійність, ініціатива учнів успішно формуються тоді, коли майстри і викладачі допомагають їм планувати свою працю. Необхідно на кожному занятті ставити перед учнями мету, пов'язану з майбутньою професійною діяльністю, разом із ними обговорювати і чітко визначати етапи, послідовність дій та організацію праці. Функції визначення конкретних завдань і плану роботи майстер поступово перекладає на самих учнів.

Розвиток професійної сміливості, кмітливості відбувається успішніше, коли в процесі навчання і праці перед учнями ставляться такі виробничі завдання, розв'язати які відомим способом не вдається, тому залишається шлях-пошуку. Пошук можливий, коли є основа загальних і спеціальних технічних знань, тобто досить добре вироблені професійні вміння і навички, особливо в технологічному процесі, сприятливі для розвитку в учнів кмітливості у виявленні неполадок в оснащенні тощо.

Ще в період виробничого навчання учнів слід готувати до реальних труднощів професійної діяльності, забезпечуючи зв'язок між умовами праці в навчальних майстернях і на виробництві. Відсутність наступності підвищує фізичну напруженість і стомлюваність, що часто призводить до розчарування в роботі та, як наслідок, до зміни професії. Широкі можливості в цьому плані має виробнича практика, яку проходять учні II—III курсів, та виробниче навчання, організоване безпосередньо на виробництві.

Добрі наслідки в адаптації майбутніх робітників на виробництві дають заняття з виробничого навчання, що проводяться безпосередньо в цехах виробництва.

Особливу роль у формуванні професійного інтересу майбутнього робітника відіграє особистість майстра. Йому належить провідна роль у передачі учням знань, прищепленні їм професійних навичок і вмінь, у стимулюванні творчої активності в процесі виробничої діяльності. Величезне значення його майстерності, організованості, освіченості, ерудованості, культури, чуйного ставлення до підопічних, особливо до тих, у яких не все вдається в роботі. Чітко спланована і цілеспрямована робота майстра, його особистий приклад позитивно впливають на професійне становлення майбутніх робітників.

Культура праці – одна з важливих умов формування професійного інтересу, стимулювання розвитку творчої ініціативи, підвищення продуктивності праці. Виховання культури праці розпочинається з підтримки чистоти і зразкового порядку в навчальній майстерні. Правильно організоване робоче місце є запорукою хорошої роботи. Привчити учнів тримати в порядку робоче місце, раціонально розташовувати і дбайливо поводитися з інструментом – завдання майстра виробничого навчання.

Від добре організованого робочого місця, зручності розміщення інструментів, зручно сконструйованого верстака і стільця залежать самопочуття робітника, продуктивність його праці і, безумовно, задоволення від виробничого процесу в цілому.

На майстра покладається завдання перед початком і в період навчання і практики вивчати організацію виробництва, нове обладнання і технологічні процеси, досвід передовиків і новаторів, підбирати для групи необхідну роботу і визначати робочі місця, дільниці, об'єкти, які б відповідали вимогам навчальних програм.

Багато майстрів, розкриваючи перед учнями перспективу оволодіння професією, цілеспрямовано формують у них установку на можливість і необхідність руху протягом усієї трудової діяльності від простих до складніших і відповідальніших видів праці. Для майбутнього робітника важливе значення має яскрава і ґрунтовна інформація, зокрема про вимоги до знань, умінь і навичок, про види діяльності, які зможуть стати доступними йому в майбутньому; про можливості професійного зростання, підвищення кваліфікації, матеріальне заохочення.

Під час бесід про професію, про її романтичність і перспективи, пов'язані з удосконаленням професійної майстерності, досвідчені на-

ставники не замовчують і тих труднощів, з якими стикаються молоді робітники на шляху оволодіння професією, а також розкривають вимоги, що ставляться до спеціаліста. В іншому випадку перше ж серйозне випробування може викликати у майбутніх робітників розчарування.

Розкрити в навчальному процесі соціальне значення професії – означає переконати учнів не лише в особистих, а й у суспільних інтересах, розвинути в них розуміння того, що незалежно від характеру і складності виконуваної ними роботи, від їх особистої праці залежить загальний успіх усього трудового колективу, в якому їм доведеться працювати в майбутньому.

Розширити професійний кругозір, розвинути і закріпити в учнів інтерес до обраної професії, сформувати у них творчі здібності та прагнення до професійної самоосвіти – завдання позанавчальної роботи.

На закріплення в учнів ПТУ інтересу до майбутньої спеціальності в позаурочний час впливають різні фактори: бесіди майстра про професію, виробничі екскурси, знайомство з технічними новинками, перегляд спеціальних фільмів, зустрічі з новаторами виробництва, технічні конференції, конкурси професійної майстерності, стінна преса училища, вечори цікавої техніки, робота бібліотеки з технічної пропаганди та інші заходи.

Позаурочна робота сприяє зміцненню професійних інтересів учнів, їх становленню, якщо вона має професійну спрямованість, тісно пов'язана з життям підприємства-замовника і планується так, щоб усі заходи в комплексі забезпечували вплив на формування свідомості, почуття, поведінки. Вона має масовий характер, тобто в ній беруть участь усі учні профтехучилища. Найефективнішими для розвитку в учнів професійних інтересів є предметно-професійні гуртки і гуртки технічної творчості, що працюють, як правило, на базі кабінетів спецдисциплін і майстерень.

Важливе значення має також залучення ПТУ до профорієнтації школярів. Так, колектив ВПХУ №5 м. Чернівці проводить змістовну профорієнтаційну роботу з учнями загальноосвітніх шкіл. Результативність здійснюваних заходів значною мірою визначається тим, що викладачі та майстри виробничого навчання училища проводять з учнями старших класів шкіл гурткову роботу. Також на базі училища проводяться обласні фахові випробування випускників художніх шкіл. Майстри училища є членами журі олімпіад із трудового навчання.

Одним із показників творчої роботи майстра виробничого навчання є високий рівень професійної майстерності його вихованців на

конкурсах із професії. Успіх забезпечується тим, що набутий під час обов'язкових занять досвід учні поглиблюють у ході гурткової роботи, де панує атмосфера співробітництва, спільного пошуку.

Таким чином, найдієвішими факторами, які впливають на формування професійного інтересу, є висока продуктивність і культура праці, традиції профтехучилища, можливість самостійної праці, участь в учнівських кооперативних об'єднаннях, особистість майстра виробничого навчання, задоволення від успішної роботи, оснащення кабінетів і майстерень, вплив підприємства-замовника, де учні проходять практику чи проводяться уроки виробничого навчання, заняття в професійно-предметних гуртках технічної творчості, участь в інших видах позанавчальної діяльності, наступність праці в майстернях і на виробництві.

Позитивний ефект для формування професійних інтересів дає навчання учнів на продуктивній праці. Весь сенс виробничого навчання в тому і полягає, що на таких уроках учні зайняті корисною і цікавою справою. Тут усе, що стосується їхньої майбутньої професії, реалізується на практиці. Отже, у майстра виробничого навчання все повинно бути, як у заводському цеху: достатня кількість виробничих завдань, технічна документація, справне устаткування, необхідний робочий і вимірковальний інструмент, пристосування, оснащення.

Якщо чогось немає, чи завантаження відбувається з переборами, якщо вироби надто прості або одноманітні, чи, навпаки, навантаження надмірне, учні виконують одні й ті ж операції, роботи не відповідають програмі – все це зводить нанівець те, чого навчили їх педагоги.

Практика показує, що найкращий варіант добору робіт, які б відповідали всім вимогам програми, – коли продукція заводська, коли учні знають, що саме такі чи подібні деталі вони в майбутньому виготовлятимуть на підприємстві. Цього найефективніше можна досягти в навчальному цеху, який створено безпосередньо на виробництві.

Виробничі замовлення відбирають начальник цеху, його заступник і старший майстер училища при підготовці до нового навчального року. Головний критерій відбору – відповідність навчальним програмам і періодам навчання, відмова від великих партій.

Замовлення відразу ж беруть у роботу. Технологи відкривають замовлення, присвоюють йому номер, встановлюють розряд роботи, готують калькуляцію, ведуть нормування, складають технічну документацію, готують маршрутні технологічні карти.

Економіст за шкалою перевідних коефіцієнтів встановлює учнівські норми часу, складає на місяць план-завдання завантаженості учнів у нормо-годинах на кожну навчальну групу. Диспетчер видає завдання кожному майстрові, стежить за забезпеченням груп матеріалами, заготовками, оснащенням, за своєчасним виконанням виробничих завдань, здачею та відправкою готової продукції, підтримує зв'язок із цехами підприємства. Все як на справжньому виробництві. Учні таким чином готуються не лише до роботи за обраною професією, а й до майбутніх виробничих відносин.

Старший майстер чітко визначає, чим повинні займатися майстри виробничого навчання, і вимагає від кожного систематичного виконання своїх обов'язків. Майстри ідуть на заняття із затвердженням планом уроку. Авторитет старшого майстра має важливе значення не лише в навчально-виробничому цеху, а й у відділах головного механіка, головного технолога та у виробничих цехах підприємства.

Лише за умови сформованості в учнів стійких професійних інтересів можна досягти високої культури праці.

1. Ажикин Г. И. Самостоятельная работа учащихся профтехучилищ в процессе производственного обучения. – М., 1976. – 208 с.
2. Скородумов М. Н. Вопросы профессиональной педагогики. – М., 1963. – 350 с.
3. Формирование в учащихся ПТУ устойчивого интереса к избранной профессии / А. А. Вайсбург, А. А. Газеев, И. Д. Жданов и др.; Под ред. А. А. Вайсбурга. – М.: Высш. шк., 1989. – 207 с.
4. Щукина Г. И. Проблемы познавательного интереса в педагогике. – М.: Педагогика, 1971. – 351 с.

Стаття надійшла до редакції 18.03.2004

В. Ковальчук

**Формирование профессиональных интересов
учащихся ПТУЗ как составной части культуры труда**

Рассматриваются пути формирования профессиональных интересов учащихся в профессионально-технических учебных заведениях.

V. Kovalchuk

**Formation of Vocational School Students'
Professional Interests as a Component of Labor Culture**

The ways of forming vocational school students' professional interests are considered in the article.